

УДК 330.341.1

Сторова О. Ю.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

Сторова Ю.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Харківського національного університету будівництва і архітектури*

Можайкіна Н.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова*

ІННОВАЦІЇ ЯК ОСНОВА СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ І ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

INNOVATIONS AS THE BASIS OF STRUCTURAL CHANGES AND IMPROVEMENT OF COMPETITIVENESS OF REGIONAL ECONOMY

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтована роль інновацій у структурній перебудові регіональної економіки та підвищенні її конкурентоспроможності, проведено аналіз чинників, що стримують структурні перетворення на основі інновацій, визначені завдання регіональної політики держави зі стимулювання інноваційного розвитку регіонів, а також напрямів і умов їх здійснення в Україні.

Ключові слова: інновації, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, інноваційний розвиток регіонів, регіональні наукові центри, регіональна політика, структурні перетворення.

АННОТАЦИЯ

В статье обоснована роль инноваций в структурной перестройке региональной экономики и повышении ее конкурентоспособности, проведен анализ факторов, сдерживающих структурные преобразования на основе инноваций, определены задачи региональной политики государства по стимулированию инновационного развития регионов, а также направлений и условий их осуществления в Украине.

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, конкурентоспособность, инновационное развитие регионов, региональные научные центры, региональная политика, структурные преобразования.

ANNOTATION

The scientific research substantiates the role of innovation in the restructuring of the regional economy and enhancing its competitiveness. It conducts the analysis of the constraints to structural transformation through innovation, defines objectives of the regional policy of the state to encourage innovative development of regions and the ways and conditions of their implementation in Ukraine.

Keywords: innovation, innovative activity, competitiveness, innovative development of regions, regional research centers, regional policy, structural transformation.

Постановка проблеми. Сталий соціально-економічний розвиток регіонів України можливий сьогодні лише за умови здійснення якісних структурних перетворень. Досвід розвинених країн свідчить, що якісні структурні перетворення в економіці і підвищення її конкурентоспроможності засновані на широкому впровадженні інновацій, на максимальному використанні інноваційного потенціалу регіонів.

Лише використання інноваційного потенціалу забезпечить створення і реалізацію принципово нової продукції, яка збільшить конкурентні переваги регіонів України.

Слід зазначити, що інноваційний потенціал регіону являє собою сукупність різних видів ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності, включаючи: науково-дослідні, проектно-конструкторські, технологічні організації; експериментальні виробництва; навчальні заклади; персонал організацій. Зміцнення конкурентоспроможності регіональної економіки пов'язане зі структурними перетвореннями економічної системи відповідно до потреб технологічного і соціального прогресу [1, с. 41].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інноваційного розвитку регіонів та його ролі в структурній перебудові економіки, впливу структурних чинників на якісні процеси економічного розвитку регіонів присвячені праці М. Макаренко, В. Соловйова, О. Федосєєвої та ін. Проте деякі питання і проблеми структурних перетворень регіональної економіки на основі інновацій потребують подальшого дослідження.

Мета статті. Обґрунтування ролі інновацій у структурній перебудові регіональної економіки та підвищенні її конкурентоспроможності, аналіз чинників, що стримують структурні перетворення на основі інновацій, визначення завдань регіональної політики держави зі стимулювання інноваційного розвитку регіонів, а також напрямів і умов їх здійснення.

Виклад основного матеріалу. Сучасна галузева структура вітчизняної економіки свідчить про низький рівень конкурентоспроможності регіонів України. Близько 90–95% технологій, що використовуються підприємствами Украї-

ни, належать до застарілих III–IV технологічних укладів.

Оцінюючи розбіжності, що існують у структурі регіонального промислового комплексу, слід зазначити, що домінуючими в ньому є низько-, середньо-, низькотехнологічні галузі промисловості, питома вага яких становить близько 90%. Середньо- і високотехнологічні галузі промисловості зосереджені лише в трьох областях (Київській, Харківській та Львівській) і складають близько 10% у загальному обсязі виробництва. Крім цього, у виробництві наявні високі енерго- і ресурсовитрати (у 2–5 разів вищі, ніж у розвинених країнах) [2, с. 151].

Інновації поділяються на дві групи – інноваційні процеси та інноваційні продукти. До першої групи відносяться галузі виробництва, у яких основну роль відіграють інноваційні технології, які забезпечують зниження витрат виробництва. Такі інновації характерні для чорної й кольорової металургії, хімічної, нафтохімічної й харчової промисловості. Підприємства цих галузей виробництва впроваджують засоби автоматизації і механізації виробничих процесів з метою зниження витрат виробництва й підвищення продуктивності.

До другої групи входять продуктові інновації в тих галузях виробництва, в яких основна мета – підвищення якості й розширення асортименту продукції, зниження залежності від імпортової сировини й матеріалів (легка, машинобудівна й медична промисловість). Інноваційна активність підприємств другої групи не є високою внаслідок тривалості процесів розробки, випуску й впровадження нової продукції.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що підприємства західних областей України схильні впроваджувати продуктові інновації, а центральних й східних областей – в інноваційні технології.

Наявна структурна деформація регіональної економіки негативно впливає на можливості підвищення її конкурентоспроможності і пояснюється переважно тим, що в попередні роки в економіці України та її регіонів структурні перетворення відбувалися переважно стихійно, під впливом зовнішніх чинників, за відсутності єдиної стратегії структурної перебудови і чітко визначених пріоритетів. Водночас за умов хронічного дефіциту фінансування й відсутності ефективної регіональної політики заходи з реструктуризації економіки не призвели до технологічної модернізації виробництва на основі інновацій. Внаслідок цього не було створено умов для відкриття нових виробництв, які б у перспективі могли забезпечити якісні зміни в структурі регіональної економіки.

Сьогодні здійснення структурних перетворень регіональної економіки на основі інновацій стримується наступними чинниками:

- недостатнім рівнем використання інноваційного потенціалу як головного засобу підвищення конкурентоспроможності;

- відсутністю необхідного державного фінансування структурних та інноваційних перетворень;

- недостатньо ефективними економічними механізмами державної підтримки й стимулювання інноваційної діяльності;

- відсутністю необхідного наукового забезпечення інноваційного розвитку регіонів;

- вичерпанням поточних конкурентних переваг галузей регіональної економіки;

- слабким або деформованим попитом на інновації;

- відсутністю розвиненої інноваційної інфраструктури;

- великою диференціацією регіонів за рівнем економічного та технологічного розвитку;

- неефективною системою захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності, а також регулювання процесу передачі технологій;

- відсутністю механізмів перерозподілу капіталу від традиційних до науко- та технологічних галузей економіки.

Однією з головних умов здійснення якісних структурних перетворень регіональної економіки є достатній обсяг інвестицій в інноваційну діяльність підприємств. Проблема фінансування інноваційної діяльності підприємств у регіонах України залишається надзвичайно гострою. Основною причиною, що стримує інноваційну діяльність, більшість підприємств (майже 86%) називають саме відсутність фінансування для покриття великих витрат, пов'язаних з нововведеннями [3, с. 67].

За іншими даними, інноваційно-інвестиційну діяльність підприємств стримують нестача власних коштів (81,7% респондентів), недостатня фінансова підтримка держави (50,9%), великі витрати на нововведення (49,3%), високий економічний ризик (32,5%), тривалий термін окупності нововведень (29,5%), низький платоспроможний попит на продукцію (25,5%), нестача інформації про нові технології (17,1%), відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами та науковими організаціями (16,7%), нестача інформації про ринки збуту (15,2%) [4, с. 121].

Крім цього, сьогодні велика частка інвестицій (до 75%) вкладається в підприємства низькотехнологічних галузей економіки.

Таким чином, відсутність державного фінансування, недостатність вітчизняних та іноземних інвестицій, практично відсутність фінансування недержавними структурами, у тому числі комерційними банками, і нерозвиненість регіонального фондового ринку значно ускладнюють інноваційний розвиток регіональної економіки, а, відповідно, й структурні перетворення в економіці.

Оскільки стимулювання інноваційної діяльності вітчизняних підприємств має вирішальне значення для досягнення якісних структурних перетворень в економіці, то з

метою їхньої фінансової підтримки в регіонах доцільно створювати:

- спеціалізовані інноваційні фінансово-кредитні установи (державні та комунальні), діяльність яких законодавчо закріплена Законом України «Про інноваційну діяльність» і передбачає залучення коштів як місцевих бюджетів, так і юридичних та фізичних осіб;

- мережі інноваційних фондів, які дозволяють об'єднувати кошти різних інвесторів та знання спеціалістів й широко використовуються у багатьох розвинених країнах;

- привабливі умови для залучення іноземних інвестицій.

Вибір пріоритетів у здійсненні структурних перетворень економіки окремих регіонів зумовлює урахування різноманітних умов і факторів (економічних, соціальних, демографічних, екологічних та ін.); формування конкурентного середовища та інноваційної інфраструктури; ефективне використання ресурсної бази регіону; залучення інвестицій.

На особливу увагу заслуговує створення і розвиток регіональної інноваційної інфраструктури, оскільки саме вона сприяє розвитку сфери високих технологій, яка включає наступні галузі: біотехнології, фармацевтичну промисловість, медицину, нанотехнології, інформаційні та авіакосмічні технології, машинобудування, промислові та природоохоронні технології, енергетику, масові комунікації та ін.

Серед складових інноваційної інфраструктури слід зазначити: технополіси (зони науково-технічного розвитку), технопарки (дослідницькі, технологічні, промислові, аграрні), науково-технічні альянси, інноваційні центри (технологічні, регіональні та галузеві), бізнес-інкубатори (інноваційні та технологічні), спеціальні економічні зони та ін.

Досвід розвинених країн свідчить, що створення відповідних об'єктів інноваційної інфраструктури сприяє удосконаленню галузевої структури виробництва й соціально-економічному розвитку регіонів, широкому впровадженню інновацій у виробництво й підвищенню конкурентоспроможності продукції, застосуванню на рівні регіональної економіки різних нових форм господарювання відповідно до вимог світового ринку, забезпечення ефективного зв'язку науки і бізнесу, підтримці високотехнологічних підприємств, прискореному просуванню інновацій на ринок.

Найбільш поширеними регіональними інноваційними структурами в Україні стають технопарки і території зі спеціальним режимом інвестиційно-інноваційної діяльності. Ефективними інноваційними структурами на сучасному етапі вважаються науково-інноваційні технологічні комплекси, створені на основі провідних вищих навчальних закладів. Саме вони здатні забезпечити інтеграцію вузів з реальним сектором економіки для розв'язання економічних проблем регіонів і реалізації цільових та галу-

зевих програм, пов'язаних зі структурними перетвореннями економіки.

Необхідно зазначити, що створення необхідної інноваційної інфраструктури неможливо здійснити одночасно у всіх регіонах країни, тому слід починати з регіонів, які вже мають достатню розвинену інфраструктуру і в яких фактично діють високотехнологічні підприємства з робочою силою високої кваліфікації.

Однією з основ інноваційного розвитку регіонів України має стати його наукове забезпечення, яке може бути надане регіональними науковими центрами НАН і МОН України, що охоплюють декілька областей країни. Зокрема, Північно-східний науковий центр – Харківська, Сумська, Полтавська області; Придніпровський науковий центр – Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області; Західний науковий центр – Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області; Південний науковий центр – Одеська, Миколаївська, Херсонська області та деякі інші наукові центри [2, с. 91].

Зазначені регіональні наукові центри у тісній взаємодії з регіональними органами влади повинні вирішувати наступні завдання: надавати наукове забезпечення вирішення актуальних проблем соціально-економічного розвитку відповідних регіонів, визначати пріоритетні напрями структурних перетворень регіональної економіки, розробляти довгострокові прогнози інноваційного розвитку регіонів і відповідні регіональні програми та інше.

У Харківській області за сприяння регіонального наукового центру розроблено регіональну програму інноваційного розвитку виробничої і соціально-економічної сфери «Технокрай», яка передбачає комплексний підхід до технологічного переобладнання виробництва, створення сучасної транспортної і комунікаційної інфраструктури, вирішення екологічних проблем [2, с. 60].

Важливим напрямом структурних перетворень регіональної економіки є стимулювання розвитку виробництва, заснованих на використанні місцевих ресурсів або вторинної сировини. Вирішення проблем енерго- та ресурсозбереження є вкрай необхідним для регіональної економіки у сучасних умовах.

Однією з основних умов реалізації структурних перетворень на рівні регіону є розвиток інноваційного підприємництва, що являє собою якісно нову форму інтеграції науки з виробництвом і полягає у освоєнні, впровадженні та реалізації підприємницькими структурами на свій власний ризик технічних і технологічних інновацій, розроблених науково-дослідними інститутами. При цьому розвиток інноваційного підприємництва повинен відбуватися через поетапне формування системи податкового стимулювання науки та інновацій, законодавче забезпечення прав інтелектуальної власності,

формування нових інноваційних підприємств, здатних створювати комерційно привабливі інноваційні проекти.

Здійснення структурних перетворень регіональної економіки на основі інновацій потребує проведення певних організаційних і управлінських заходів в межах регіональної політики, яка повинна враховувати соціально-економічні процеси, що відбуваються сьогодні в окремих регіонах країни, діяльність органів місцевого самоврядування, енергетичний і ресурсний потенціал регіонів, й сприятиме створенню конкурентних переваг регіонів.

Отже, головною метою сучасної регіональної політики можна визначити створення ефективної високотехнологічної структури регіональної економіки, спроможної забезпечувати розвиток інноваційних виробництв і підвищення її конкурентоспроможності, а у довгостроковій перспективі – стале економічне зростання.

Необхідність здійснення подальших структурних перетворень регіональної економіки і підвищення її конкурентоспроможності ставить перед регіональною політикою держави комплекс завдань з інноваційного розвитку, серед яких можна визначити наступні:

- створення і розвиток регіональної інноваційної інфраструктури;
- зміцнення інституційних чинників структурних перетворень;
- наукове обґрунтування пріоритетів інноваційного розвитку регіонів, їх технологічної модернізації та структурної перебудови;
- забезпечення державного фінансування структурних та інноваційних перетворень;
- організація ефективної співпраці регіональних наукових центрів з регіональними органами влади;
- стимулювання розвитку наукомістких та високотехнологічних виробництв і створення умов для інвестування у технологічне оновлення виробництва;
- реалізація цільових регіональних програм підтримки інноваційної діяльності;
- визначення шляхів вирішення проблем енерго- та ресурсозбереження;
- формування та реалізація регіональних інноваційних програм та проектів;
- стимулювання розвитку інноваційного підприємництва;
- впровадження механізмів стимулювання та підтримки високотехнологічного експорту;
- об'єднання багатьох учасників в розробці науково-дослідницьких та дослідно-конструкторських програм (університетів, державних науково-дослідницьких інститутів, центрів і лабораторій);
- формування сприятливого інвестиційного клімату у регіонах, зокрема, шляхом зниження

рівня оподаткування підприємств з іноземними інвестиціями в пріоритетних галузях виробництва;

- створення спеціалізованих державних та комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ, які передбачають залучення коштів місцевих бюджетів і юридичних та фізичних осіб;

- створення та підтримка мереж інноваційних фондів.

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки. Підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки забезпечується саме якісними структурними перетвореннями у напрямку збільшення частки інноваційно активних підприємств.

Сьогодні продовжується структурна деформація регіональної економіки внаслідок того, що пріоритети розвитку мають низько технологічні галузі економіки. А це негативно впливає на можливість підвищення її конкурентоспроможності і не створює умови для відкриття нових виробництв, які б у перспективі могли забезпечити довгострокові конкурентні переваги регіональної економіки.

Відсутність державного фінансування, недостатність вітчизняних та іноземних інвестицій, практично відсутність фінансування недержавними структурами, у тому числі комерційними банками, і нерозвиненість регіонального фондового ринку значно ускладнюють і гальмують інноваційний розвиток регіональної економіки, а, відповідно, й структурні перетворення в економіці.

Урахування особливостей та інноваційного потенціалу кожного регіону, а також визначення пріоритетів у здійсненні структурних перетворень регіональному рівні створить необхідні умови для підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федосеева О.В. Особливості регіональної соціально-економічної політики України в ринкових умовах / О.В. Федосеева / Економічний вісник НГУ. – 2009. – № 3. – С. 39–44.
2. Соловйов В.П. Інноваційний розвиток регіонів: питання теорії та практики: [монографія] / [В.П. Соловйов, Г.І. Кореняко, В.М. Головатюк]. – К.: Фенікс, 2008. – 224 с.
3. Макаренко М.В. Забезпечення інноваційної моделі соціально-економічного розвитку регіону / М.В. Макаренко // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 64–73.
4. Норкіна Т.П., Скарбун З.А., Тарханова Н.О. Стратегічне планування інноваційного розвитку підприємств як основа структурних перетворень економіки регіону / [Т.П. Норкіна, З.А. Скарбун, Н.О. Тарханова] // Економіка будівництва і міського господарства: Реформування організаційних структур та корпоратизація економіки. – 2009. – № 2. – Т. 5. – С. 113–124.